

ЯГОЛЬНИЦЬКИЙ О. А.

аспірант

Харків

Важливим напрямком діяльності держави є підвищення соціально-економічного розвитку країни, який виражається в забезпеченні конкурентоспроможності регіонів, що залежить від ефективності діяльності підприємств розміщених на їх території. Завдяки інформаційним технологіям та глобалізації, світова економіка динамічно розвивається змінюючи технологічну основу виробництва. Тому для української економіки важливо забезпечити інноваційний розвиток підприємств. Інструментом такого росту можуть бути кластери. Досвід багатьох розвинених країн доводить ефективність проведення кластерних ініціатив, тобто скоординованих дій, направлених на підвищення конкурентоспроможності регіону (території) шляхом стимулювання створення та розвитку кластерів.

Проведення кластерних ініціатив створює проблему визначення потенційних кластерів на певній території. Це завдання вирішується через проведення аналізу економіки території на основі визначення факторів, які сприяють процесу формування кластерів.

Питаннями виявлення, створення та розвитку кластерів на певній території присвячені роботи таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: М. Портер [12], Н. Внукова [2], Л. Марков [10], І. Соколенко [13], А. Леонтьєв [9] та ін.

Існуючі показники, виявлення потенційних чи діючих кластерів на території мають недоліки, серед основних:

- ✦ неможливість проведення аналізу за відсутності необхідної статистичної інформації (обмін товарами та послугами в рамках регіону та між іншими регіонами; детального розпису напрямку прямих іноземних інвестицій за секторами економіки; діяльність банків не включається до загальної статистичної інформації);
- ✦ затримка виходу статистичної інформації та втрата актуальності [14];
- ✦ відсутність універсальної методики. Більшість методик включає окремо кількісні чи якісні параметри.

Формування цілей статті (постановка завдання). Ціль виявлення кластерних ініціатив полягає у формуванні групи галузей чи секторів економіки схильних, маючих передумови до створення кластерних структур. У виявлені кластерних ініціатив зацікавленими є органи влади самі підприємства та громадські організації та асоціації, які займаються розвитком регіону.

УДК 336.7

МЕТОДИ ВІЯВЛЕННЯ КЛАСТЕРНИХ ІНІЦІАТИВ ТЕРИТОРІЇ

Виявлення кластерних ініціатив на території на основі кількісних та якісних інструментів оцінки вирішує поставлене завдання.

Вибір показників для виявлення кластерних ініціатив, ґрунтується на таких принципах:

- ✦ наявність необхідної для аналізу інформації;
- ✦ доступність інструментів аналізу;
- ✦ достовірність результатів;
- ✦ використання показників, які відображають сутність кластера та визначається його властивостями.

Загальний набір властивостей, якими характеризується кластер, згруповано у п'ять властивостей (територія, конкуренція, концентрація, інновації, взаємозв'язок). У подальшому при більш детальному аналізі економіки на наявність визначених властивостей виникає завдання їх кількісної оцінки, а також значимості кожної з властивостей у досягненні загального ефекту. Отже далі розглянуто показники, які характеризують наявність кластерного потенціалу.

Ключовою умовою для розвитку кластера є наявність в кластері підприємств, конкурентоспроможних на ринку. Концентрація зайнятості на депресивних підприємствах також може бути передумовою для формування та розвитку кластера. Як індикатор конкурентоспроможності розглядаються: відносно високий рівень продуктивності компаній і секторів, економічна значимість та ефективність галузі.

Визначення структури регіону розраховується як відношення обсягу реалізованих товарів та послуг певної галузі до загального обсягу реалізації регіону.

Продуктивність праці – це показник її ефективності, результативності, що характеризується співвідношенням обсягу реалізованої продукції та послуг до фонду оплати праці по галузі. Так як у порівнянні різних сегментів між собою, які виділяє Державний комітет статистики, не коректно використано показник, який відноситься до середнього по країні показника та називається індекс продуктивності праці.

Фактор економічного процвітання (ФЕП) [6] – це показник економічної значущості галузі, який дорівнює відношенню річної заробітної плати на одного працівника до середньої річної заробітної плати.

Коефіцієнт ефективності [5] визначається як відношення обсягу виробництва на одиницю витрат у регіоні до аналогічного показника в країні; він показує, у скільки разів одержаний ефект в регіоні на одиницю витрат більший або менший від загального у країні ефекту).

Показник локалізації – концентрація підприємств за секторами економіки, а також визначення структури економіки регіону за створеними продуктами та послугами. За цим показником проаналізовано:

– чисельність персоналу (LQ_{ij}) (обсяг реалізованої продукції та послуг – LQ_{in} ; інвестиції в основний капітал – LQ_j) для кожної галузі за формулою:

$$LO_{ij} = \frac{E_{ij}}{E_j} : \frac{E_{in}}{E_n}, \quad (1)$$

де LQ – коефіцієнт локалізації для i -ї галузі j -го регіону;

E_{ij} – кількість зайнятих у галузі i j -го регіону;

E_j – загальна кількість зайнятих у j -му регіоні;

E_{in} – кількість зайнятих у галузі i у державі;

E_n – загальна кількість зайнятого населення у державі.

Значення $LQ > 1$ вказує на наявність спеціалізації регіону у відповідній галузі [1].

Близькість кластера до університетів та інших навчальних центрів сприяє їх доступу до новітніх розробок, є важливою з позиції престижу регіону та кластера, прийому на роботу кваліфікованих фахівців, а також одержання науково-технічної інформації, консультацій. Взаємодія місцевих підприємств, університетів і освітніх центрів створює різні форми ділового співробітництва, такі як [7]: гранти, стипендії, програми виробничого навчання, підтримка стратегічних напрямків досліджень і технологічних розробок та ін. До індикаторів цього фактору можна включити структуру робочої сили регіону.

Отже, якщо розрахункові показники більше або дорівнюють одиниці, це доводить ринкову спеціалізацію сектора та існування або потенціал до створення кластера.

Залежно від сутності показника його можна виміряти за відповідним типом шкали. Виходячи з характеристики існуючих шкал оцінювання, визначено типи шкал для вимірювання показників оцінки економіки регіону на предмет створення кластера та встановлено критерії аналізу. Результати представлено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Шкали вимірювання показників, які характеризують наявність потенціалу створення кластера

Показник	Тип шкали	Критерій
Структура економіки регіону	Абсолютна	Max
Індекс продуктивності праці	Інтервальна	Max
Фактор економічного процвітання	Інтервальна	Max
Коефіцієнт ефективності	Інтервальна	Max
Локалізація реалізованих товарів та послуг	Інтервальна	Max
Локалізація чисельності персоналу	Інтервальна	Max
Локалізація інвестицій в основний капітал	Інтервальна	Max
Структура за кількістю підприємств	Абсолютна	Max

Якщо серед властивостей кластера для регіону є пріоритетні, виникає необхідність визначення інтегрального показника за формулою середнього зваженого (\bar{x}_i):

$$\bar{x}_i = \sum \omega_j x_{ij}, \quad (2)$$

де x_{ij} – значення j -го показника i -го об'єкта в балах;
 ω_j – ваговий коефіцієнт j -го показника.

Таким чином для кожної галузі виставляється ранг, який зводиться до загальної (сумарної) рейтингової оцінки. Це дозволяє визначити сектори економіки з перспективою формування кластерних ініціатив.

Для проведення дослідження обрано Харківську область та використана інформація з наступних джерел: Головного управління статистики Харківської області та Державного комітету статистики України [3; 4]. Дані згруповано за однорідними продуктами, що за Класифікатором видів економічної діяльності відносяться до відповідного виду економічної діяльності.

За даними *табл. 2* на 2009 рік за обсягами проданої продукції та наданих послуг найбільше, а саме 40% займає торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; 26% – промисловість; 17% – фінансова діяльність; та 6% – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям. Тобто виділення М. Портером [11] головним чином промислових кластерів в Харківській області ґрунтується на застарілій інформації та має бути переглянута. Ці данні характеризують Харківський регіон, як посередницький центр з достатньо відчутним промисловим виробництвом, яке має тенденцію скорочення [2].

Найбільша середньомісячна заробітна платня – 4350 грн проти середньої по області 2029 грн зафіксована в секторі фінансової діяльності, що позначилося на факторі економічного процвітання – 2,14. Позитивне значення ФЕП визначено у секторах транспорту та зв'язку – 1,22, операцій з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям – 1,12, у промисловості – 1,05, будівництві – 1,02. Більш оплачуваний заробіток у секторі зацікавлює якісних спеціалістів і створює між ними високий рівень конкуренції, що гарантує розвиток і впливає на рівень інновацій.

Важливим показником концентрації ресурсів на території є коефіцієнт локалізації для розрахунку якого використано дані чисельності персоналу, об'єм реалізованих товарів та послуг та рівень інвестицій в основний капітал за сегментами економіки.

Розрахунок доводить високу концентрацію наданих фінансових послуг на території Харківської області, тобто в 4 рази більше, ніж в середньому по країні. Також перевагу має сільське господарство – 1,15 та освіта – 1,08.

До інвестицій в основний капітал (капітальні вкладення) належать інвестиції в капітальне будівництво, машини, обладнання, інструмент, інвентар, транспортні засоби та інші основні засоби. За рівнем локалізації інвестицій найкращий показник мають наступні сектори економіки: освіта – 1,23, діяльність транспорту та зв'язку – 1,17, промисловість – 1,14 та фінансова діяльність – 1,08.

Отже, загальний рейтинг, розрахований за ф. 2, сформований за результатами ранжування (*табл. 2*) кожного показника, дозволяє визначити, що найбільш підготовленими до створення кластера є сфери фінансової діяльності та промисловості, що підтверджують наведені розрахунки. Ці сфери діяльності мають відповідно 17% та 26% в структурі реалізованої продукції в регіоні, високу продуктивність праці та рівень залучених інвестицій.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження обґрунтовано необхідність проведення кластерних ініціатив, оскільки формування кластерів сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіону. Відповідно до властивостей кластера сформульовано набір показників, які необхідно оцінювати. За специфіку потенційних кластерних ініціатив використано групи, сформовані за однорідними видами продукції згідно з КВЕД, що використовує Державний комітет статистики України при проведенні статистичних спостережень.

На основі оцінки кількісних характеристик запропоновано автором методу пошуку кластерних ініціатив території, яка складається з декількох етапів: пошук і збір інформації, визначення вагових коефіцієнтів, при необхідності виділення пріоритету певним властивостям кластера та аналіз секторів економіки, щодо кластеризації використовуючи побудовану автором систему показників. Для підвищення якості дослідження автором рекомендовано проведення якісного аналізу, використовуючи метод аналізу ієрархій для конкретизації учасників і сценарію розвитку, та SWOT-аналіз для підтвердження потенціалу такого об'єднання.

Отже, алгоритм виявлення кластерних ініціатив, побудований на основі кількісних характеристик економіки, та якісних методів оцінки сценаріїв, може бути використаний в майбутніх дослідженнях, пов'язаних з кластеризацією національної економіки. Використання створеної методики дозволяє виявляти кластери з різними спеціалізаціями, тобто має універсальний характер. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Business clusters in the UK – a first assessment [Electronic recourse]. – Mode of access : www.dps.tesoro.it/cd.../docs/...Cluster.../1.Business_clusters_UK.pdf.
2. Внукова Н. Н. Фінансові послуги в забезпеченні розвитку транскордонних кластерів. Інноваційні інструменти і кластерний підхід в реалізації державної регіональної політики: опыт України и других европейских стран: сборник научных докладов V Международной конференции, 2 – 3 июня 2008 г., г. Севастополь / [под общ. ред. Толкунова В. В., Войнаренко М. П.]. – Севастополь, 2010. – 214 с.
3. Головне управління статистики Харківської області : офіційна сторінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua>.
4. Державний комітет статистики України : офіційна сторінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рейтингова оцінка секторів економіки на предмет кластеризації

Сегмент економіки	Структура економіки за обсягом реалізованих товарів і послуг, %	Ранг	Індекс продуктивності праці	Ранг	ФЕП	Ранг	Коефіцієнт ефективності	Ранг	IQn	Ранг	IQч	Ранг	IQi	Ранг	Структура за кількістю підприємств, %	Ранг	Загальний рейтинг
Ваговий коефіцієнт	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	2,8	7	1,1	4	0,7	9	1,0	5	1,1	2	0,8	11	0,9	5	51,0	6	5
Промисловість	26,0	2	0,9	7	1,1	4	1,1	2	0,9	6	1,0	4	1,1	3	12,9	2	1
Будівництво	3,0	6	1,3	2	1,0	5	1,0	6	1,0	5	0,8	10	0,9	7	6,9	10	6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	40,1	1	1,0	5	0,7	10	1,0	4	0,9	7	1,2	2	0,8	8	31,2	9	3
Діяльність готелів та ресторанів	0,3	9	1,1	3	0,7	11	0,9	11	0,6	11	0,8	9	0,4	11	1,7	11	11
Діяльність транспорту та зв'язку	5,0	5	0,6	11	1,2	2	1,1	3	0,7	9	0,9	7	1,2	2	2,4	3	7
Фінансова діяльність	16,5	3	15,4	1	2,1	1	1,0	7	4,1	1	0,9	8	1,1	4	1,6	7	2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжинірингу та надання послуг підприємцям	5,5	4	0,6	10	1,1	3	1,1	1	0,8	8	1,3	1	0,8	9	16,8	8	3
Освіта	0,1	11	0,8	8	1,0	6	1,0	8	1,1	3	1,0	5	1,2	1	3,1	4	8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,1	10	1,0	6	0,8	8	0,9	9	0,7	10	0,9	6	0,6	10	2,6	1	10
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,6	8	0,7	9	0,9	7	0,9	10	1,0	4	1,1	3	0,9	6	13,2	5	9

5. Жданова О. И. Кластерная стратегия управления промышленными предприятиями как фактор повышения конкурентоспособности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 05.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / О. И. Жданова.– Москва, 2008.– 29 с.

6. Качан Є. П. Розміщення продуктивних сил України // Є. П. Качан, М. О. Ковтонюк, М. О. Петрига та ін. / Підручник.– К.: Вища шк., 1997.– 365 с.

7. Кійко О. А. Кластерний підхід і кластерний аналіз у лісовому секторі: конспект лекцій / О. А. Кійко, М. М. Якуба, І. Г. Войтович, О. Р. Прокопович // за заг.ред. О. А. Кійко.– Івано-Франківськ: Фоліант.– 260 с.

8. Крот А. В. Механізм формування кластерних утворень // Вісн. Черніг. держ. технол. ун-ту, 2009.– № 39.– С. 248 – 256.

9. Леонтьев А. В. Управление инновационным развитием на основе научных системных интеграторов и кластерных взаимодействий : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук: Специальность 08.00.05 [Экономика и управление народ-

ным хозяйством] / А. В. Леонтьев.– М.: МГИЭТ (технический университет), 2009.– 20 с.

10. Марков Л. С. Исследование наукоемких компаний Новосибирска. Кластерный поход / Л. С. Марков, М. А. Ягольничер [Электронный ресурс].– Режим доступа до сайту: <http://www.sibai.ru/content/view/506/620/>

11. Методические рекомендации по реализации кластерной политики в северных субъектах Российской Федерации [Электрон. ресурс].– Режим доступа: <http://www.tpprf.ru>

12. Портер М. Конкуренція / М. Портер.– М.: Вільямс, 2005.– 608 с.

13. Соколенко С. Кластеры в глобальній економіці.– К.: Логос, 2004.– 848 с.

14. Спицын В. В. Проблемы оценки эффективности инновационно-инвестиционного развития региона / В. В. Спицын // Региональная экономика и управление: электр. науч. журн. / ГОУ ВПО «ВятГУ», МЦНИП - [Электронный ресурс].– Киров: Международный центр научно-исследовательских проектов, 2008.– № 2(14).– № рег. статьи 0045.– Режим доступа к журн.: <http://region.mcnip.ru>